

Guide till dem som tillverkar taktila bilderböcker

Innehåll

Alla barn behöver bilderböcker	3	Mindre detaljer	10
En bok enligt läsarens utvecklingsnivå	4	Färgkontraster	11
Barnens första böcker - pekböcker	4	Bildernas uppbyggna	12
Små barns bilderböcker	5	Sidnumrering	13
Böcker för förskolebarn och barn		Material	14
i skolåldern	6	Säkerhet och hållbarhet viktiga	14
Storlek och form	6	Välj material som påminner om	
Bokens tema och text	7	verkligheten	15
Hur finna tema och text?	7	Musik och ljud	16
Textens längd och textframställning	7	Dofter	16
Fram- och bakpärm	8	Att fästa sidorna	16
Illustrering	8	Framställning av boksidor	17
Planering och koncept	8	Kollageböcker på kartongbotten	18

Alla barn behöver bilderböcker

Böcker med bilder är väldigt viktiga för barn. Genom att utforska bilderna lär sig barnet nya ord och begrepp och får kunskap om världen runt omkring.

Taktilböcker är färggranna bilderböcker med bilder, vilka man kan känna på. De är avsedda för synskadade barn i olika åldrar från två-åringar, för multihandikappade och utvecklingsstörda barn, liksom också för unga och vuxna. Om barnen kan använda sig av synsinnet, har de glädje och nytta av klara färger och tydliga kontraster. Olika material stimulerar också andra sinnen - känsel, hörsel och till och med lukt. Förutom bilder innehåller böckerna text både med vanliga bokstäver och i punktskrift. Till böckerna kan också höra en separat textbilaga eller inspelning.

Ett synskadat barn, som från litet har vant sig vid att utforska bilderna i taktilböckerna, har lättare att tillägna sig skolböckernas reliefbilder och diagram. Barnet kan behöva handledning i att tolka bilderna, men den nya kunskap och erfarenhet som det funnit genom beröring, utvecklas från bild till bild och från bok till bok.

Jag önskar inspiration och glädjen av att lyckas åt er alla som beslutar er för att börja tillverka taktila bilderböcker.

*Irmeli Holstein
barnbibliotekarie
Celia-biblioteket*

*Kontaktuppgifter:
Celia-biblioteket
kundtjänst
tfn (09) 2295 2230
tjanster@celia.fi*

Det här är en ny, förnyad upplaga av guiden till dem som tillverkar taktila bilderböcker, som utkom år 2008.

Arbetsgrupp för den förnyade upplagan (2011):

Irmeli Holstein, Minna Katela, Satu Jokinen och Johanna Koskela.

Arbetsgrupp för den ursprungliga upplagan:

Irmeli Holstein, Vuokko Nyberg, Seija Räikkö, Anneli Salo och Päivi Voutilainen.

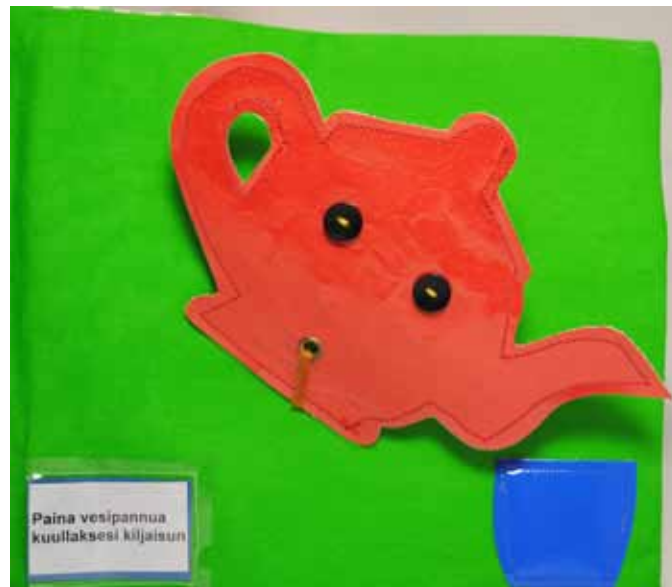
En bok enligt läsarens utvecklingsnivå

Om det är fråga om ett seende eller ett synskadat barn, inverkar ändå läsarens ålder och utvecklingsnivå på hurdana böcker som intresserar. Också i taktillböcker bör man beakta ålder och utvecklingsnivå när man planerar bokens tema, textens längd, bildernas antal och kvalitet samt detaljer. Det är också viktigt att boken till det yttre ser tydlig och färggrann ut.

Barnens första böcker - pekböcker

Pekböcker är bilderböcker med väldigt lite text eller ingen text alls. I pekböcker passar tyg bäst som material. Pekboken kan också ha mjuka sidor. Bilden behöver inte vara så stor, eftersom händerna hos den som iakttar bilden också är små. En tydlig bild per sida räcker och som text räcker föremålets eller sakens namn.

Bilderna i pekböcker behöver nödvändigtvis inte föreställa något, utan de kan erbjuda olika sinnesimpulser och sporra till att aktivera samarbetet mellan öga och hand. Tydliga färgkontraster är viktiga.

Bilderna i pekböcker är enkla. Under bilden av en tekanna har man fäst en knapp, som ger ifrån sig ett pipande ljud när man trycker på den.

I böckerna kan det finnas till exempel olikformade ytor av material som känns på olika sätt. I böckerna kan man också fästa exempelvis bekanta föremål.

Små barns bilderböcker

När barnet utvecklas och börjar tala, utökar man texten i taktilboken. Bilderna är ännu enkla, men det lönar sig att planera dem så mångsidigt som möjligt: ytor, former och föremål som känns på olika sätt på varierande bakgrund. Någon enstaka bild per sida räcker. I boken kan det också finnas ljud eller dofter.

I boken kan man beskriva till exempel barnets vardagliga sysslor. En del av bilderna kan föreställa främmande eller abstrakta saker, vilka en vuxen läsare behandlar tillsammans med barnet. På det här sättet lär sig barnet nya begrepp och saker.

I böcker för små barn kan man använda olika föremål och få barnet att aktivera sig på olika sätt.

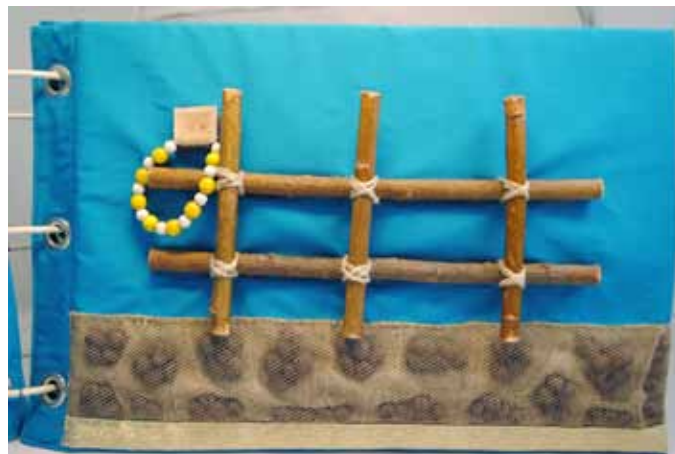
Böcker för förskolebarn och barn i skolåldern

Barn som närmar sig förskoleåldern orkar redan läsa och lyssna på ganska långa sagor och berättelser. De är också intresserade av faktaböcker och övningsböcker. I böcker avsedda för barn i de här åldrarna kan man använda mera invecklade bilder och flera detaljer. Men det lönar sig dock inte att göra en alltför tung och svårbehandlad bok åt den unga läsaren.

Taktilböcker för barn i skolåldern kan ha ännu mångsidigare teman: de kan beskriva exempelvis äventyr, hobbyn, känslor eller vardagen, såsom skolgång eller familj. Olika böcker som utvecklar slutledningsförmågan är också omtyckta.

Storlek och form

I en taktilbok finns det vanligen högst tio bildsidor, eftersom boken annars blir för tjock. Bildens plats är alltid på uppslagets högra sida och textens plats på uppslagets vänstra sida.

I böcker för lite äldre barn kan det finnas mångsidigare bilder och berättelser. Olika slags ytor och material gör bilderna äskådliga. På bilderna kan det finnas löstagbara delar, liksom på smycket ovan. De löstagbara föremålen i den här boken an knyter till berättelsen: under berättelsens gång är läsarens uppgift att samla ihop föremålen från varje bild och att till sist lägga dem tillbaka på sin plats.

Taktilböckerna skickas till låntagarna i portföljer. Boken får i storlek vara högst 30 x 30 cm, så att den ryms i den postningsportfölj som Celia använder. Den rekommenderade storleken är A4 i lodrät eller vågrät riktning (ca 29 x 21 cm). Den lämpliga storleken på små barns första böcker är mindre, ca 20 x 20 cm. Böckerna bör vara lätta.

Bokens tema och text

Hur finna tema och text?

Taktilbokens tema och text kan vara påhittad av en själv eller lånad av andra. Idén till boken kan komma från en tryckt bilderbok. När en vanlig bok görs om till en taktilbok, måste berättelse och bilder i allmänhet förkortas och förenklas. Den ursprungliga bokens författare och bokens titel bör alltid nämnas. Om man tillverkar böcker för försäljning, bör man beakta upphovsrättsliga frågor: för att publicera böckerna behöver man tillstånd av den som innehar upphovsrätten till den ursprungliga boken. Sin egen text får man fritt publicera, liksom också exempelvis berättelser grundade på gamla folksagor.

Olika dikter, sånger och ramsor utvecklar barnets minne på ett roligt sätt. Folksagor och klassiska sagor är trevlig läsning. De innehåller mycket att fundera över utan att glömma humorn. När man funderar över bokens tema, lönar det sig att i mån av möjlighet välja ett sådant tema som intresserar både flickor och pojkar.

Taktilboken bör planeras så att den motsvarar barnets ålder och utvecklingsnivå. Böcker med olika teman behövs för läsare i olika åldrar och på olika utvecklingsnivåer. Ämnena kan alltså variera allt från en enkel beskrivning av föremål och saker till sagor, vardagliga sysslor och frågor som berör det mänskliga livet.

Textens längd och framställning

Bokens text måste ofta förkortas, ifall taktilboken bygger på en färdig saga eller bok. En längre text kan också återges i en separat textbilaga, men det bästa är om texten ryms på bildsidans vänstra sida (se bild s. 18).

Texten ska helst skrivas på maskin, med fontstorlek minst 16. Om man textar för hand, är det bra att använda en filtpenna för textilier. Vid Celia framställer man en punktskriftsversion av texten, ifall boken kommer till bibliotekets samlingar.

Till boken kan man också förutom texten bifoga en inspelning, som kan bestå av till exempel sånger eller en inläsning av bokens berättelse.

Fram- och bakpärm

På bokens frampärm skriver man bokens titel, och om det finns utrymme på pärmen, även tillverkarens namn. I annat fall skrivs tillverkarens namn på bakpärmen.

Illustrering

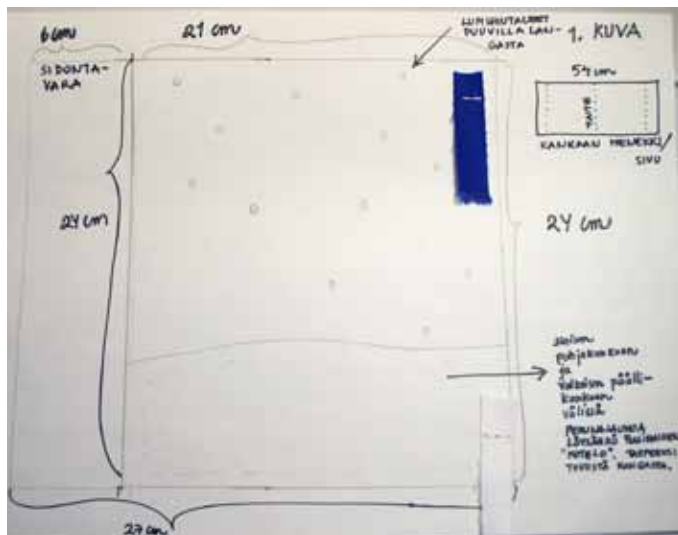
Planering och koncept

Man bör alltid planera boken omsorgsfullt innan man börjar förverkliga den! På det här sättet blir det lättare att framställa bilder och den färdiga boken motsvarar bäst läsarens behov. Gör alltid först

På bokens frampärm skriver man bokens titel, och om utrymme finns, tillverkarens namn. Texten i punktskrift produceras vid Celia.

koncept till bilderna, ett eget koncept till varje sidas bild. Bifoga till konceptet en plan över tyg och andra material som ska användas. Samtidigt är det skäl att tänka på bakgrundens och bildernas färg- och materialkontraster. Kom ihåg att i bildens vänstra kant, förutom sömsmån, lämna tillräckligt med bindningsutrymme, ca 4-5 centimeter!

Gör av varje bild en skiss, på vilken du gestaltar bildens element och de material du använt (Ifall samma material har använts på flera sidor, måste detta inte särskilt anges på varje skiss). Kom ihåg att märka ut inbindningsutrymme och sömsmån, så att detta inte glöms bort när boken ska förverkligas! Till en sidas bottentyg är åtgången 2 x sidans bredd, eftersom tyget, i de yttre kanterna av bildsidan, viks till en avig sida som bildar underlag för texten.

En färdig bildsida gjord utgående från konceptet här invid.

Mindre detaljer

Reliefbilderna i en taktilbok förses vanligen med märkbart mindre detaljer än bilder som man ser på med ögonen. När man planerar illustrationen, väljs först sådana saker, vilka är viktiga för berättelsen och av vilka det är möjligt att framställa reliefbilder. Det är viktigt att text och bilder motsvarar varandra: på bilden ska bara sådana element framträda, om vilka man talar i texten. Om texten exempelvis inte handlar om att solen skiner, avbildas inte heller en sol, eftersom detta skulle förvirra läsaren. Allting måste inte avbildas, utan endast de viktigaste sakerna.

En linje eller ett ledsnöre som gör det lättare att avläsa bilden kan gå i nedre kanten på varje bild. Ledsnöret visar att något enskilt föremål eller någon enskild sak finns ovanför det. Ledsnöret hjälper läsaren att gestalta exempelvis att ett djur går på marken och inte flyger i luften.

Det orangefärgade ledsnöret (under nallen) hjälper läsaren att gestalta nallens läge i förhållande till den vågräta ytan. Ett snöre är inte nödvändigt, om läget visas på något annat sätt, exempelvis med hjälp av markytan som avbildats i landskapet.

Färgkontraster

Använd starka kontraster, till exempel mörka färger på ljus bakgrund eller tvärtom. Klara färger och tydliga färgkontraster är viktiga för barn, som ännu delvis ser. Färgerna är också viktiga för föräldrarna när de ska beskriva bilderna: de tillför berättelsen adjektiv, vilka utökar barnets ordförråd.

Rena färger framhäver i allmänhet bilden bättre än brutna färgskiftningar – undvik alltså brutna nyanser. Likaså gör enfärgade tyger och material att bilden i allmänhet blir lättare att gestalta än brokiga material.

Till bottenmynd, dvs. bildernas bakgrund på boksidorna, väljer man ett tyg som till sin yta och färg väl skiljer sig från det som avbildas. På bilden bredvid har tydliga kontraster använts: den mörka och skrovliga granen skiljer sig tydligt från det ljusa och klara bakgrundstyget. I bakgrunden syns lite av en annan bildsida där man har använt ett olikfärgat bakgrundstygg. Se även exemplet på dåliga kontraster på nästa sida.

Exempel på ett misslyckat val av färger och material. Den brokiga nallen på brokig bakgrund syns dåligt för en svagsynt läsare och bilden är förvirrande. Brutna och bleka nyanser har svaga kontraster, vilka i sin tur inverkar negativt på avläsningen av bilderna. Välj helst enfärgade, färggranna bakgrundstyger. Bilden i exemplet har gjorts för att åskådliggöra dåliga kontraster. Bilden härstammar inte från någon färdig bok som finns i Celias samlingar.

Bildernas uppbyggnad

Framställ olika bilder för varje sida. Vanligen räcker 5-10 bildsidor till för att berätta en historia. Bilderna är som bäst när de avbildas tydligt: en eller två gestalter på samma sida räcker. Den bästa bildvinkeln är sådan där man avbildar gestalterna antingen rakt framifrån eller rakt från sidan. Det är bättre att använda hela gestalter än bara delar av dem. Perspektivbilder rekommenderas inte, eftersom det är väldigt svårt att förstå dem som reliefbilder.

För att bilderna lättare ska gå att känna på, bör djur- och människofigurernas samtliga lemmar vara synliga, liksom även båda ögonen, öronen, vingarna och svansen. Skalan följer figurernas inbördes storleksordning: den största figuren i verkligheten är också störst i boken. Det är lättast att först framställa exempelvis det största djuret och sätta in de övriga djuren i relation till dess mått. Ibland är det nödvändigt att omforma verkligheten något för att bilden ska bli begriplig. Man måste kanske förstora en del detaljer och förminska andra. En del saker måste framhävas på ett överkligt sätt: till exempel tigerns och sebrans ränder eller nyckelpig-

ans prickar måste vara gjorda av olika material eller upphöjda, så att de kan urskiljas med känseln. Som bilder kan man bra också använda djurfigurer med eller utan ljud som går att få färdiga.

Tjocka bildelement borde i mån av möjlighet placeras på varierande ställen på de olika sidorna, så att boken blir jämn.

Gestalterna avbildas från sidan eller rakt framifrån. Huvudet av en gestalt, som är avbildad från sidan, lönar sig att avbilda framifrån, så att båda ögonen och öronen är synliga. Alla lemmar bör framträda tydligt, för att bilden ska vara lätt att gestalta så att de motsvarar verkligheten.

Sidnumrering

Bildsidorna kan utmärkas med pärlor eller knappar i den ordning de ska läsas, så att sidorna kan sättas in tillbaka i rätt ordning efter att man har tagit ut dem. Någon sidnumrering behövs inte om boken är fast inbunden. Sidnummer placeras alltid uppe i högra hörnet av bildsidan, tillräckligt långt från bildens gestalter och övriga element. Om du är osäker, kan du utelämna sidnumreringen.

Sidnummer sätts alltid i övre högra hörnet av bildsidan. Om sidorna inte är löstagbara behöver man inte numrera dem. Sidnumreringen kan göras med exempelvis pärlor. Mellan sidnumren och bildernas egentliga element bör man lämna några centimeters utrymme, så att sidnumren inte blandas ihop med bilderna.

Material

Säkerhet och hållbarhet viktiga

En taktilbok bör alltid vara säker för barnet. I boken får det inte finnas delar som lätt går sönder eller lossnar. Små barn använder ofta även munnen för att utforska, så från bilden får varken gift lösa upp sig eller små delar lossna.

Lösa eller löstagbara föremål lönar sig att fästa med snöre, så att de inte tappas. Men på grund av stryprisken, får snöret dock inte vara över 20 cm långt. Det är skäl att pröva snörets fästpunkt, så att dess längd vid behov till och med räcker till sista sidan. Till föremålet kan man också foga exempelvis en bit av kardborreband eller ett bälte som sätts fast med knäppe.

De material och lim som används bör vara giftfria och materialens ytor bör vara så lätta som möjligt att hålla rena. Bibliotekets lånebok bör tåla dammsugning och rengörning mellan lånen.

När man väljer material till bilderna, får man använda

sin fantasi och uppfinningsrikedom. Ju flera känselupplevelser det finns i boken, desto intressantare är den för läsaren. Bokens tillverkare kan gärna med känselsinnets hjälp bekanta sig med materialen och deras egenskaper.

Förutom färger bör du även beakta materialkontraster och att materialen känns verkliga. På bilden har man gjort snögubbens kvast av upprispat jutetyg, som man med känseln kan urskilja från den mjuka snön och som påminner om en riktig kvast.

Välj material som påminner om verkligheten

När man väljer material till bilderna, bör man beakta den belastning som bilderna utsätts för när de avläses med händerna och kanske också munnen. Till bottentyg på sidorna passar ett enfärgat tyg som stöter bort smuts och är stadigt att fästa bilderna på, till exempel Wertex eller ett tyg som har ytbehandlats med teflon. Färgerna väljs med tanke på bilderna, alltså färgkontrasterna. På olika sidor kan man enligt behov använda olikfärgade bottentyger.

Bra materialkontraster och material som känns på rätt sätt är viktiga för att bilderna ska kännas verkliga: det lönar sig inte att tillverka exempelvis en spade av siden eller en gummistövel av frotté. Som fyllning i bilder man själv har tillverkat används hygieniskt material. Fastän hårda material vanligen rekommenderas tack vare sin hållbarhet, får man inte använda vassa eller skrapande material, på vilka barnet kan skada sig.

I synnerhet på bilder i böcker för lite äldre barn kan man använda delar som utvecklar finmotoriska färdigheter, såsom exempelvis dragkedjor, knäppen, knappar, kardborreband, fickor och hjul.

Musik och ljud

Ljud, såsom prasslanden, raspanden, klinganden, pipanden, fräsanden eller knarranden gör taktilböckerna till ännu mera spännande läsoplevelser. Varje boksida måste inte åstadkomma något ljud, men man får gärna infoga någon ljudkälla, exempelvis en liten bjällra, i boken.

Med uppfinningsrikedom kan man också ur vanliga material åstadkomma intressanta ljud: till exempel potatismjöl knarrar som snö och majskorn på kartong under ett limmat tygöverdrag brusar som havets vågor. Bland tillbehören för valborg hittar man ofta platta rör, vilka man kan fästa inuti djurfigurerna. En del skrynklade papper och plast prassar på ett intressant sätt, liksom också stoppningen i konfektaskarna. Till och med små speldosor passar bra i taktilböcker, men det lönar sig inte att använda batteridrivna apparater.

Dofter

På bilderna i taktilboken kan man använda något doftämne eller någon krydda. En del material har

också sina egna speciella dofter. Men alltför starka doftpåsar kan dock orsaka allergiska reaktioner. Dofteffekternas nackdel är också att de avdunstar med tiden.

Att fästa sidorna

Taktilböckerna binds vanligen in med öljetter och fästs med snören, så att sidorna vid behov kan lösas till exempel för att läsas, rengöras eller repareras. Öljetterna kan vid behov sättas fast först vid

En färdig sida utan de hål som behövs för inbindningen. Vid behov förses sidorna med hål och binds in vid Celia. På bildens vänstra sida finns rejält utrymme för inbindning.

Celia-biblioteket. Om boken kommer till Celias samlingar, bör du lämna tillräckligt med utrymme för inbindningen i vänstra kanten av bildsidan.

I bokens pärmar kan man fästa en tillslutare, såsom kardborreband eller knäppfästen. Detta gör boken stadigare och skyddar bilderna.

Framställning av boksidor

Med bottentyget som utgångspunkt mäter man den kommande bokens sidor med tanke på sömsmån och inbindningsutrymme. Därefter klipper man tyget och märker ut sömsmån med knappnålar på tygets aviga sida.

När neder- och överkanterna är färdigt sydda, tar man storleksmått på kartongen som ska träs in mellan tygstyckena.

Om man använder kartong, är det bra att först täcka den med kontaktplast för att förhindra att den blir böjd och fuktig. Alternativt kan man använda en bordstablett av plast. Vassa hörn på stödkartongen rundas av.

Först i det här skedet syr man fast stora figurer och föremål på bildsidan. Bilderna måste sys väldigt stadigt fast, eftersom de små läsarna ibland utforskar bilderna ganska våldsamt. Man kan också bara delvis fästa bilden, så att exempelvis djurets huvud eller öron kan vara skilda från underlaget. I ett löst föremål eller element, som man ska ta i handen, är det skäl att fästa ett snöre (högst 20 cm) och ytterligare en bit av kardborreband, så att föremålet i snöret inte hänger utanför mellan pärmarna.

Pärmsidans text färdigställs också innan sidan sys fast och kartongen träs in. Tillverkarens namn och bokens titel är viktigare än en pärbild som man kan känna på.

Till sist, när kartongerna är instuckna mellan sidorna, syr man utrymmet för inbindning. Förutom inbindningen, är taktilboken av tyg nu färdig.

Kollageböcker på kartongbotten

Som material till en taktilbok kan man också använda kartong. Eftersom bilder limmade på kartong är

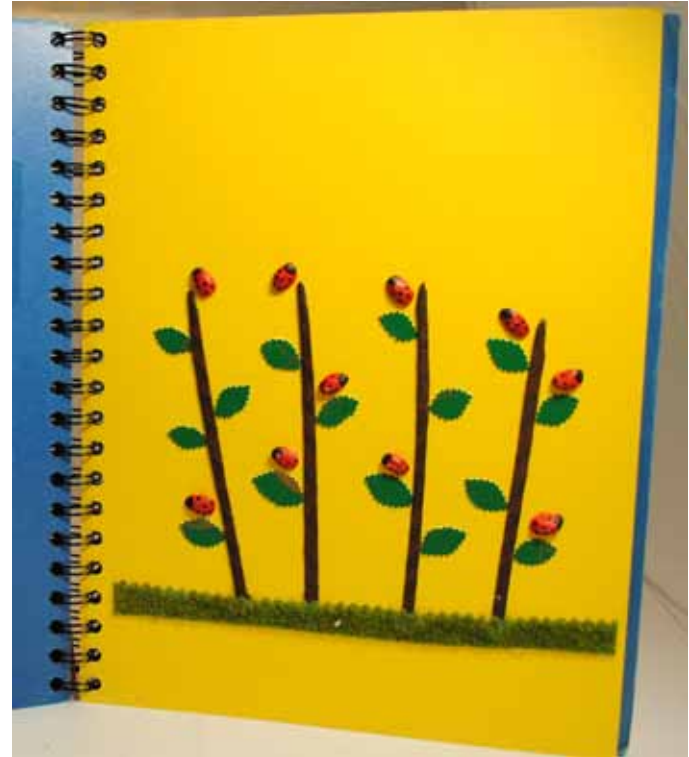

Ifall det på bilden finns löstagbara element, är det skäl att fästa dem med ett snöre. Tomteflickan på bilden är dessutom fäst med en bit av kardborreband på sidans bottenytta, så att den ska hållas inne i boken när ingen läser den. På grund av stryprisken, får snöret vara högst 20 cm långt! Genom att pröva ut en lämplig fästpunkt bör ett så långt snöre vara tillräckligt, även om det fästa föremålet eller dylikt är avsett att flytta från en boksida till en annan.

plattare och svårare att avläsa än bilder i tygböcker, passar kartongböcker bäst för barn i förskoleåldern och äldre barn. Men även i böcker av kartong kan man lämna något att greppa med händerna. Man kan till exempel fästa djurs öron och svans enbart i roten och lämna den andra ändan lös, eller så kan läsaren få knyta en halsduks ändor eller öppna en dörr. Med en tillslutare för plastpåsar kan man exempelvis få klockans visare att röra sig. Av många föremål, såsom en kvarn, kan man tillverka en fungerande, platt miniatyrmodell.

Även på bilder i böcker av kartong lönar det sig att fästa allt möjligt genom att sy och att först därefter limma de färdiga bilderna på underlaget.

En inbindning med spiralrygg passar bäst för böcker av kartong. Om boken kommer till Celias samlingar, görs spiralinbindningen vid Celia. Kom ihåg att lämna ett minst två cm brett utrymme för spiralinbindningen i vänstra kanten av bildsidan!

En bildsida i en färdig kollagebok. För kollageböcker lämpar sig en bindning med spiralrygg bäst. Inbindningen kan också göras vid Celia.

Bilder i guiden (bokens namn / tillverkare)

- s. 4 Loruja taaperoiille / Lynette Rudman
 - s. 5 Vastakohtia / Anneli Salo
 - s. 6 Lassen koulumatka / Heidi Erjomaa
 - s. 8 Pieni ankanpoikainen / Kaija Jansson ja Päivikki Kokkonen
 - s. 9 Celias modellbok
 - s. 10 Celias modellbok
 - s. 11 Maijan joulu / Seija Räikkä
 - s. 12 Celias modellbok
 - s. 13 Onkiretki / Anneli Salo
 - s. 13 Joulu / Marjatta Tuura
 - s. 14 Celias modellbok
 - s. 15 Opi pukemaan / Sanni Heinikainen
 - s. 16 Celias modellbok
 - s. 17 Celias modellbok
 - s. 18 Tiina tonttutyttö / Marjatta Tuura
 - s. 19 Ursula rannalla / Liisa Hietaketo-Vieno ja Anneli Salo
- Päribilden: Lek och sjung med Hoppe hare / Elin Lindroos

Celia

PB 20

00030 IIRIS

(09) 2295 2230

tjanster@celia.fi

En minneslista för den som gör boken:

Kontrollera dessa saker när du tillverkar en bok:

- hållbara och giftfria material
- bra färgkontraster
- tydliga materialkontraster
- textens längd och bildernas svårighetsgrad står i proportion till varandra
- om löstagbara delar finns med, bör de fästas med ett snöre
- högst tio bildsidor i en tygbok
- tjocka bilder på olika ställen på olika sidor

www.celia.fi